

АМБИТРАНЗИТИВНОСТ СВРШЕНИХ И ПЕРФЕКТИВНО
УПОТРЕБЉЕНИХ ДВОВИДСКИХ ГЛАГОЛА У СРПСКОМ
ЈЕЗИКУ**

У литератури је констатовано да се поједини прелазни глаголи могу користити без експлицитно израженог правог објекта (при чему се он не реконструише на основу контекста). У том случају подразумева се постојање некаквог неодређеног појма који је обухваћен или погођен глаголском радњом, али његов идентитет није релевантан или познат. Овакви глаголи терминолошки се одређују као *(A-) амбиитранзитивни*, *(A-)лабилни*, а у нашој средини и као *факултативно прелазни*. У студијама и приручницима овакве глаголске лексеме (експлицитно или имплицитно, тј. кроз примере) доводе се у тесну везу с несвршеним видом. У овом раду преиспитаћемо дату тезу тако што ћемо анализирати примере свршених и перфективно употребљених двовидских прелазних глагола без правог објекта у српском језику (на грађи из електронског корпуса *CLASSLA-web.sr 1.0* и са интернета). На основу спроведене анализе можемо издвојити неколико класа оваквих лексема: глаголе погођеног агенса (*Хвала, не могу, малојре сам јео*), ателичне (деминутивне и ингресивне) глаголе (*Тевез „чалабину” са њрвим човеком Милана; Марија је зајевала*), вишерекцијске глаголе (*Марко је одговорио на Јованов коменџар*), глаголе са предвидивим објектом (*Ливерџул је изгубио*) и глаголе са ендофоричким објектом (*Ја сам усисала и сад њравим њаузу*).

Кључне речи: амбитранзитивност, амбитранзитивни глаголи, факултативно прелазни глаголи, прави објекат, нулти објекат, прелазност, глаголски вид, свршени глаголи, двовидски глаголи, српски језик.

It has been noted in the literature that certain transitive verbs can be used without an explicitly expressed direct object (in which case the object is not contextually reconstructed). In such cases, the existence of some indefinite entity that is encompassed or affected by the verbal action (usually the patient) is presupposed, but its identity is not relevant or is unknown. Such verbs are terminologically labeled as *(A-)ambitransitive*, *(A-)labile*, or optionally transitive in our context. In studies and reference works, such verbal lexemes are brought into close association (explicitly or implicitly, i.e. through examples) with the imperfective aspect. In this paper, we re-examine this thesis by analyzing examples of the use of perfective and biaspectual (with the perfective reading) transitive verbs without a direct object in Serbian (based on data from the electronic corpus

* <https://orcid.org/0009-0004-5822-6675>

** Овај рад финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174 од 5.2.2026. године, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

CLASSLA-web.sr 1.0 and from the internet). Based on the analysis, we can distinguish several classes of such lexemes: verbs with an affected agent (e.g. *Хвала, не могу, мало-и́пе сам јео* ‘Thank you, I’ll pass, I just ate’), atelic (diminutive and ingressive) verbs (e.g. *Тевез „чалабрџну” са њрвим човеком Милана* ‘Tevez grabbed a bite with AC Milan’s president’; *Марија је зајгевала* ‘Marija started to sing’), multi-object verbs (*Марко је одговорио на Јованов коменџар* ‘Marko responded to Jovan’s comment’), verbs with a predictable object (*Ливерџул је изгубио* ‘Liverpool lost’), and verbs with an endophoric object (*Ја сам усисала и сад њравим њаузу* ‘I vacuumed and now I’m taking a break’).

Keywords: ambitransitivity, ambitransitive verbs, optionally transitive verbs, direct object, null object, transitivity, verbal aspect, perfective verbs, biaspectual verbs, Serbian language.

1. Увод и предмет истраживања

У домаћој и страној литератури примећено је да се поједини прелазни глаголи могу користити без исказаног правог објекта (при чему се он не реконструише на основу контекста). У том случају подразумева се постојање некаквог неодређеног појма који је обухваћен или погођен глаголском радњом (обично трпиоца), али његов идентитет није релевантан или познат (нпр. *Јована једе; Марко њише*). Овакви глаголи терминолошки се одређују као (А-)амбиџранзиџивни, (А-)лабилни, а у нашој средини и као *факулџи-џивно џрелазни*.

Као што ћемо видети, у студијама и приручницима овакве глаголске лексеме (експлицитно или имплицитно, тј. кроз примере) доводе се у тесну везу с несвршеним видом. У овом раду преиспитаћемо дату тезу тако што ћемо анализирати примере употребе свршених и перфективно употребљених двовидских прелазних глагола без правог објекта у српском језику.

1.1. Појам амбитранзитивности у литератури

Амбитранзитивност је проучавана на материјалу различитих језика. Још су Д. Џ. Алертон (1975), Ч. Филмор (1986) и др. теоријски омеђили феномен неодређених нултих допуна у енглеском (“indefinite deletion”, “indefinite null complements”). Под њима су они подразумевали одстрањене комплементе (у првом реду директне објекте) који се не могу идентификовати на основу контекста, чиме су их јасно разграничили од одређених нултих допуна (“contextual deletion”, “definite null complements”), чији су референти конкретни и могу се установити прагматички (уп. и Fillmore 1969: 80–82; Fraser, Ross 1970; Боброва 1979). Примера ради, исказом *Он чииа* не назначава се идентитет објекатског појма, док исказ *Прочиџао сам* мора упућивати на тачно одређени предмет или текст, који је познат учесницима у говорној ситуацији. Ипак, још у пионирским радовима (в. нпр. и Lehrer

1970; Rice 1988: 203–207) констатовано је да денотативни опсег неодређених нултих објеката није сасвим произвољан – они обично подразумевају трпиоца који је прототипичан за радњу означену глаголом (рецимо, ако кажемо да *Иван једе*, подразумевани пацијенс није било шта, већ некаква храна). Штавише, показано је и да шири контекст може утицати на семантички профил трпиоца; тако, на пример, у реченицама *Марко њије у кафани* и *Болео ме је желудац, ња нисам могао да једем и њијем* глагол *њији* евоцира различите имплициране пацијенсе. Рани напори истраживача били су, између осталог, усмерени на формулисање правила за извођење површинских безобјекатских структура из дубинских објекатских, као и на састављање инвентара амбитранзитивних глагола (в. Levin 1993: 33) и утврђивање њихових селекционих рестрикција (в. Lehrer 1970). Главни налази у вези са семантичким одликама ових лексема могу се изнети у неколико тачака. Прво, овакве лексеме обично означавају активности (у вендлеровском смислу), тј. одликују се ателичношћу. Друго, прототипични амбитранзитивни глаголи јесу они који означавају конзумирање (*јесњи*, *њији*, *чињањи*) или стварање објекатског појма (*њисањи*, *њињи*, *њлесњи*). Треће, испуствитост неодређеног нултог објекта сразмерно је пропорционална његовој предвидивости у одређеној комуникативној ситуацији (уп. глаголе *косињи* [траву], *њуњињи* [цигарету], *орањи* [земљу]). Четврто, могућност одстрањивања неодређеног нултог објекта понекад је идиосинкратична, тј. лексички условљена (у смислу да може варирати међу синонимима; уп. експр. *Одмах би исњало да њаманим * (јабуке) у ходнику умесњо да сам на часу* наспрам *Одмах би исњало да ждерем (јабуке) у ходнику умесњо да сам на часу*).

У новије време, нарочито у оквиру когнитивне и функционалне лингвистике, амбитранзитивност (као и прелазност уопште, нарочито почев од утицајног рада Норрег, Thompson 1980) сагледава се као скаларна појава која захвата глаголске лексеме у различитој мери и маниру и има незанемарљиву дискурсну димензију. Како показују А. Голдберг (2001), М. Ивановић (2007), А. Летучи (2013: 27) и др., испоставља се да бројни глаголи могу испуштати неодређени прави објекат у контекстима који, грубо речено, саму радњу смештају у први план: када се она понавља (хабитуално, итеративно, генеричко значење), доводи у везу (обично контрастира) са другом радњом, афективно наглашава и сл. Поред тога, и семантички профил субјекта и других конституената може бити релевантан. На пример, реченице *Њен муж заусњавља* и *Он узима* непотпуне су, али можемо рећи да *Полицајци чесњо заусњављају на њој деоници* и да *Живои узима и даје*. С тим у вези, у новијим студијама истиче се да се одстрањивање неодређеног директног објекта може шире посматрати као основни синтаксички механизам детранзитивизације (а самим тим и демоције пацијенса) у различитим језицима. У том смислу, ова појава иступа као врста дијатезе која је „супротна” пасиву (в.

Næss 2007: 134–136; Летучий 2013: 29) и која се може употребити када је семантичка транзитивност клаузе из било ког разлога ослабљена (нпр. када је радња мање телична, када није јединична или уопште остварена, када је пацијенс неодређен, колективан или само делимично захваћен радњом, када је агенс погођен радњом итд.; уп. Norper, Thompson 1980). Треба нагласити да ови фактори могу произлазити како из лексичког значења глагола, тако и из граматичко-семантичког устројства конкретне реченице (нпр. на плану референцијалности, темпоралности, модалности, поларности и др.).¹

Ипак, сматрамо да је важно, колико је то могуће, направити разлику између маргиналне, „спољашње” (контекстуалне) и прототипичне, „унутрашње” (лексичке) амбитранзитивности: прва се јавља само у одређеном видско-временском или модалном оквиру, док друга има слободнију дистрибуцију – између осталог, може се реализовати и референцијално, тј. у исказима који означавају појединачне ситуације у конкретном временском одсечку (уп. Næss 2007: 134–136).

1.2. Однос амбитранзитивности и аспектуалности

Када је реч о односу (лексичке) амбитранзитивности и аспектуалности, примећено је да је оmissија неодређеног правог објекта карактеристична за ателичне глаголе, који (за разлику од теличних) не претпостављају да је радња достигла своју крајњу, природну границу, тј. да је извршена, „исцрпљена” у целости (в. нпр. Mittwoch 1971; Rappaport Hovav, Levin 1997; Иванович 2007: 10).

Сходно томе, у словенским језицима свршени глаголи (на супрот не-свршеним) теже могу одстрањивати директни објекат ван контекста. Перфективни глаголи у највећем броју случајева служе да означе конкретну инстанцу радње као кулминативну, завршену, што значи да је и објекат њоме типично потпуно обухваћен, референцијалан и одређен – а самим тим и исказан (уп. Næss 2007: 127). Ако он и није експлициран, лако се може реконструисати из контекста (нпр. *Хоћеш мало ђорџе? – Већ сам узео*). Може се рећи да је облигаторност објекта уз свршене прелазне глаголе у словенским језицима практично граматикализована, пошто она важи чак и када је објекат неререференцијалан и неодређен (нпр. *Јуче сам ђорџицао неку књигу*). У складу с тим, за разлику од имперфективних, свршени глаголи суштински блокирају амбитранзитивност, тј. не предвиђају могућност постојања прагматички неактивираних нултог објекта који се доживљава апстрактно,

1 Лексички кодирана амбитранзитивност може се илустровати глаголима *чиџаџи*, *јесџи*, *куваџи*, *црџаџи* и сл. С друге стране, глаголи као што су *украџи* и *џамџи* могу одстрањивати објекат само у нарочитом контексту (уп. квалификативну употребу у реченици *Марко уме да украде* наспрам **Марко је јуче украо*, одн. *Јована одлично џамџи* наспрам **Јована џамџи*).

денотативно, неодређено, типски (осим у специфичним случајевима, од којих ће неки бити обрађени у овом раду).² Домаћи лингвисти су у неколико наврата истицали да је ова појава у српском (и другим словенским језицима) начелно могућа уз несвршене глаголе (в. нпр. Klikovac 1996; Ивановић 2007: 10; Алановић 2019: 120–121). Сличне тврдње можемо пронаћи и у различитим домаћим граматичким приручницима и капиталним издањима. Тако, на пример, можемо прочитати да „imperpektivni glagoli češće mogu da se upotrebe bez svoje dopune” и да „kod perfektivnih glagola ova mogućnost nije data” (Mrazović, Vukadinović 2009: 91), као и то да „[г]лаголи свршеног вида удружују се с експлицираним објектом, изузев у тзв. релативној употреби, када су, рецимо, у питању прошли догађаји о којима реферише презент” (Пипер и др. 2005: 505). Поред тога, у многим граматикама (нпр. Стевановић 1989: 77–78; Пипер и др. 2022: 196; Станојчић, Поповић 2016: 246) ово питање не коментарише се посебно, али су по правилу сви (малобројни) амбитранзитивни глаголи који се у њима наводе – несвршеног вида.³

1.3. Корпус и методологија истраживања

Грађу за ово истраживање ексцерпирани смо из двају основних извора.

Прво, преузели смо велики електронски корпус *CLASSLA-web.sr 1.0* (Ljubešić, Rupnik, Kuzman 2024) и приступили му локално преко програмског језика *Python*. Конкретно, направили смо скрипту која аутоматски класификује 100.000 насумично одабраних монопредикатских комуникативних реченица из корпуса на оне са правим објектом и оне без њега.⁴ Добијене резултате сачували смо у *Ексел* табели са 5 колона: *Глагол*, *Број њрелазних примера*, *Број њйрелазних примера*, *30 примера њрелазне ујојпребе*, *30 примера њйрелазне ујојпребе*. Након сортирања глаголских лексема према броју њрелазних примера (од највећег ка најмањем), у рад смо укључили 12 свршених и перфективно употребљених двовидских глагола који јасно показују обележја амбитранзитивности.

2 Ово је једна релативно универзална лакуна у језичким системима широм света. Чини нам се да не постоје довољно убедљиви логичко-семантички и(ли) синтаксички разлози зашто **Он је њрочиѡао* не би могло да буде граматично у минималном контексту и значи ‘Он је завршио са читањем (нечега)’, без прецизирања објекатског референта, али таква могућност је у пракси веома ретка.

3 Ипак, треба истаћи да поједини истраживачи скрећу пажњу и на нетипичне случајеве свршених, одн. теличних глагола захваћених амбитранзитивношћу, као што су срп. *заѡеаѡиѡи*, укр. *закуриѡиѡи* ‘запалити (цигарету)’ (Ивановић 2007: 10), енгл. *eat* ‘јести’ (Næss 2007: 77–78).

4 Упрошћен графички приказ имплементираног алгоритма дат је на крају рада (в. Прилог 1).

Друго, прегледали смо доступне граматике српског језика у којима се помињу амбитранзитивни глаголи, издвојили 5 таквих лексема које се најчешће наводе (*јесџи*, *йиџи*, *чиџаџи*, *йисаџи*, *йеваџи*), а затим смо пронашли њихове перфективне деривате (помоћу обратног речника [Николић 2000] и одговарајућих корпусних упита) и синониме (на основу синонимског речника [Ћосић и сар. 2008]). Примере њихове употребе тражили смо у поменутом корпусу *CLASSLA-web.sr 1.0*, као и на интернету (преко Гугловог претраживача).

С обзиром на теоријске напомене изнете у претходним тачкама, потрудили смо се да сви примери које наводимо илуструју јединичне (непонављане) свршене радње – у њима се углавном реферише о прошлим догађајима, а мањи број покрива и (извесну или планирану) будућност.⁵ Елиминисањем случајева хабитуалне употребе покушали смо да ограничимо грађу искључиво на глаголе које одликује лексичка (а не „спољна”, контекстуална) амбитранзитивност (в. т. 1.1).

2. Анализа глагола

У овом поглављу ћемо размотрити различите типове свршених и перфективно употребљених двовидских глагола који показују својства амбитранзитивности. Лексеме су условно подељене на неколико група према фактору који сматрамо главним извором њихове амбитранзитивности. Ипак, треба имати у виду да се ови чиниоци понекад преплићу и удружују у истом глаголу.

2.1. Глаголи погођеног агенса

Како показује О. Нес (2007: 51–84), одређени прелазни глаголи предвиђају вршиоца који је на неки начин погођен радњом коју обавља. Када такви глаголи имају вредност свршеног вида, ситуација се обично временски не „исцрпљује” у тренутку када је пацијент у целости захваћен радњом (као у случају типичних транзитива), већ онда када је радња остварила потребан, довољан утицај на *агенса*.

Најбољи пример оваквих глагола у српском језику јесте двовидски глагол *јесџи*. Он припада класи тзв. ингестивних глагола, који подразумевају уношење нечега у тело (Masica 1976: 46). Будући да се овим глаголом денотира врло важан физиолошки процес који директно утиче на стање су-

5 Примери који се односе на будуће радње посебно су релевантни за двовидске глаголе, пошто се поуздани дијагностички тестови за утврђивање перфективног карактера двовидских глагола првенствено везују за изразе који се односе на будући временски план (нпр. *Сад ћу доћи, само да видим нешџио*; *Сачекај да вежем йерџиле*; *Долазим чим йелефонирам*) (в. Спасојевић 2015: 94, 97, као и литературу која се тамо наводи).

бјекта, сасвим је разумљиво што крајња граница глаголске радње не наступа оног момента када је сва храна поједена, већ када је вршилац подмирен, сит (а тај тренутак може наступити и пре него што је сва храна поједена). Пошто је посредни двовидски глагол, наводимо искључиво примере његове перфективне непрелазне употребе:

- (1) Хвала, не могу, малопре сам јео.
- (2) Зваћу те чим једем.

Треба приметити да, насупрот лексеми *јесџи* (са вредношћу свршеног вида), дериват *јојесџи* тежиште радње са вршиоца пребацује на трпиоца, који мора бити експлициран и у потпуности погођен радњом. Ту разлику можемо илустровати следећим паром примера:

- (3) Правим једну већу паузу, од 20-ак минута, да бих очистио и подмазао ланац на бициклу, јео ('лебац) и докрајчио чајну *злајџиборац*.
- (4) Правим једну већу паузу, од 20-ак минута, да бих очистио и подмазао ланац на бициклу, појео *('лебац) и докрајчио чајну *злајџиборац*.

Пошто је у примеру (3) фокус на томе да ће вршилац задовољити своју потребу за храном, трпилац се не мора исказати, а ако је и експлициран, тумачи се као материја неодређене количине која не мора бити потпуно захваћена глаголском радњом.⁶ С друге стране, када у истом исказу глагол *јесџи* заменимо префиксалом *јојесџи* (као у примеру 4), објекат '*лебац* постаје обавезан, пре га доживљавамо као квантификован (премда одговарајући партикуларизатор није назначен) и очекујемо да ће бити поједен у целости.

Осим глагола *јесџи*, амбитранзитивност је својствена и његовом колоквијалном синониму *клојајџи*, као и хипонимима *доручковајџи*, *ручајџи* и *вечерајџи*. За сваки од њих наводимо по један пример.

- (5) Чим клопам, враћам се.⁷
- (6) Доћи ћу кад доручкујем.
- (7) Сад сам ручао, али гладан сам кад видим ово.
- (8) Само да вечерам и идем.

6 Занимљиво је да се у корпусу може пронаћи мало примера недвосмислено перфективне вредности глагола *јесџи* уз исказан директни објекат. Ако такви примери и постоје, експлицирани објекат је најчешће неодређен (*нешџи*): нпр. *Зваћу ње, само да једем нешџи*. Чини се да се ова лексема у перфективној употреби све више везује за непрелазни образац (што, према корпусу, није толико изражено код њених синонима и хипонима).

7 Колико је нама познато, глагол *клојајџи* у речницима и литератури одређује се као имперфективни, а не двовидски. Међутим, бројни примери у грађи показују да он може имати и вредност свршеног вида (уп. и следеће потврде: *Само да клојам, ња ћу да јојесџавим*; *Клојали смо и уз њеишом муком извучено јивце ојџишли на јочинак*; *У јџаузи ћу одржајџи јџедавање [...]*, *клојаћу њеајџе [...]*, *зџџисаћу неколико важних јџеза [...]*, *видећу веома сџџару мајку [...]*, *исџџераћу редовну деоницу кардиофџџинеса, доћи кући, јојџијџи кафу и занојџијџи*).

Још један важан свршени ингестивни глагол који се може користити и са правим објектом и без њега јесте *йойиџи*. Наравно, и ова лексема предвиђа да радња оставља релевантан „траг” на вршиоцу – пијанство.

(9) Он је попио, зато се тако понаша.

(10) Сигурно је попила, види како се клати.

Као и у случају глагола *јесџи*, имплицирани објекат уопште не мора бити потпуно обухваћен радњом, већ је важно дејство које он има на агенса. Резултативно значење глагола *йойиџи* у оваквим конструкцијама високо је конвенционализовано. Ипак, оно се и даље може унеколико поништити (нпр. *Јесџе йойио, али се није найио*).

2.2. Ателични глаголи (деминутивни и ингресивни)

Перфективност глагола не мора увек повлачити за собом и његову тељичност. Наиме, познато је да постоје глаголи који означавају временски ограничену радњу, али она није кулминативна (в. нпр. Dickey, Hutcheson 2003: 23; Wiemer, Seržant 2017: 245, 249–250; уп. и Балек 2018).⁸

На пример, значење деминутивног глагола *чиџуџуџи* могло би се представити на следећи начин: ‘мало и кратко читати’. Дакле, иако радња јесте темпорално ограничена, она се прекида у произвољном тренутку. Ателичност овог глагола може се утврдити и помоћу познатог дијагностичког теста (Dowty 1979: 56–58): он се не може удруживати са временским *за*-конструкцијама, нпр. **Чиџуџула сам (књигу) за йола саџа*.

(11) Офарбала се. И сад одох мало да читуџнем.⁹

Слично се понашају и деминутивни глаголи попут *чалабџуџи*, *ручнуџи*, *йрезалогайџи*. Њихова ателичност проистиче из тога што они типично не обухватају целовит и дискретан (пребројив) објекатски појам, већ неодређену, мању количину неке материје (уп. глагол *јесџи* у перфективној и транзитивној употреби у т. 2.1), при чему и трајање радње може бити краће него обично.

(12) Тевез „чалабџуџу” са првим човеком Милана.

8 Као примери ателичних свршених глагола у словенским језицима у прва два поменута рада наводе се делимитативи и пердуративи. У српском језику прелазни делимитативни глаголи су ретки. Насупрот томе, у руском су они чешћи, а будући да су ателични, могу показивати и обележја амбитранзитивности: *Проснулся я йшогда в часа в йџри уџџра, йочийџал и вышел в коридор йокурийџ*. Деминутивни глаголи, који су обрађени у овом одељку, приближавају се управо делимитативима по критеријуму временске ограничености радње (уп. Balek 2017: 56, фуснота 9).

9 У грађи нисмо пронашли случајеве безобјекатске употребе овог глагола ван допунске позиције (у оквиру сложеног предиката или зависносложене реченице). Претпостављамо да су такви примери могући, али нису посведочени зато што је овај глагол и иначе врло редак (свега 10 потврда у корпусу *CLASSLA-web.sr 1. 0*).

(13) Да лепо ручнем, па да легнем да мало одморим.

(14) Селектор презалогацио док су играчи шутирали.

Најзад, и ингресивни глаголи су ателични, пошто означавају почетак вршења радње и не потенцирају њену крајњу границу (уп. Ивановић 2007: 10).

(15) Певач је запевао пред препуном Плавом двораном.

Наравно, у свим наведеним случајевима амбитранзитивност је потпомогнута и општим семантичким карактеристикама глаголских лексема – по среди су глаголи који подразумевају да је агенс погођен (сви осим *зайгевати*; уп. т. 2.1), одн. да је пацијенс у развоју, настајању (гл. *зайгевати*; в. т. 2.3).

2.3. Вишереkцијски глаголи

У литератури је примећено да глаголи који захтевају више објеката понекад могу одстрањивати један од њих (укључујући и директни) (в. Алановић 2019: 45–46). Иако се ова појава по правилу везује за глаголе несвршеног вида, постоје и вишереkцијски перфективни глаголи који су захваћени амбитранзитивношћу. Навешћемо неколико примера ове појаве:

(16) Марко је одговорио на Јованов коментар.

(17) Мики без длаке на језику испричао о животу са наногицом.

(18) Заинтересовах се те прочитах о старцу, занимљиво је шта је све преживео.

(19) Евролига одлучила о наредној сезони.

(20) Словачки суд пресудио о убиству новинара.

Као што се може видети, у питању су углавном глаголи комуникативних и интелектуалних радњи. Садржај мишљења или говорења (који се типично исказује изричном реченицом) јесте неодређен и не мора се експлицирати ако је тема оквирно назначена (обично конструкцијом *о + локатив* у функцији неправог објекта тицања). Осим тога, амбитранзитивност је код ових глагола додатно оснажена и њиховим базичним значењским обележјима: глаголи говорења су у суштини креативни, пошто предвиђају да пацијенс настаје вршењем радње, док се глаголи мишљења могу одредити као ингестивни, јер ментална обрада неког садржаја нужно утиче на доживљача (уп. Masica 1976: 46; Næss 2007: 126–128).

Важно је истаћи да је о амбитранзитивности у оваквим случајевима упутно говорити само ако се прави објекат реконструише на семантичком нивоу исказа. Ову напомену објаснићемо на различитим варијантама истог примера:

(21) Негде сам прочитао о томе да је срушена биста.

(22) Негде сам прочитао о рушењу бисте.

(23) *Негде сам прочитао о рушењу бисте да је срушена биста.

(24) *Негде сам прочитао о томе да је срушена биста да је срушена биста.

Како показују примери (21) и (22), садржај мишљења или говорења некад се крије искључиво у неправом објекту. Другим речима, ово нису транзитивне конструкције, те имплицирани прави објекат уопште није потребно реконструисати на значењском плану, што се види и по неграматичности примера (23) и (24) (где је директни објекат циљано експлициран). Како би прави објекат био исказан, реченицу морамо преформулисати тако да се неправим објектом назначава тек тема (топик) саопштења (због чега је он обично непропозиционалног типа): нпр. *Негде сам прочитао о бисти да је срушена*.

Поједини глаголи вербалне и невербалне комуникације примарно су непрелазни. Међутим, по аналогiji са основним глаголима говорења, и овакве лексеме се секундарно могу употребљавати прелазно, када је потребно изразити конкретну поруку која се преноси примаоцу. Погледајмо следеће парове примера.

(25) Данас сам тако лупио на часу. | Неко је једном лупио да их има 700 хиљада.

(26) Она ми је писала још прошле недеље. | Танте Аранка ми је писала да су забранили учешће.

(27) Играч је гестикулирао публици. | Играч је гестикулирао публици да ћути.

Као и у претходној групи, и овде је битно истаћи да у интранзитивној конструкцији мора постојати семантичко оправдање за постулирање нултог објекта, што је нарочито релевантно за глаголе који се не морају употребљавати само у сфери општења (нпр. гестови не морају нужно имати комуникативну вредност). Постојање неправог објекта у улози адресата (као у примеру 27) указује на комуникативни карактер представљене ситуације, због чега се може говорити о подразумеваном неодређеном објекту. С друге стране, у реченици *Ана је вриснула* (упркос спорадичним случајевима прелазне употребе овог глагола) не можемо основано претпоставити имплицирани објекат *нешто* зато што се вриштањем обично не износи некакав артикулисан садржај.

Најзад, треба напоменути да и неке друге вишерекијске глаголе (попут појединих глагола давања) понекад могу одстрањивати прави објекат (уп. Fillmore 1986: 97–98).

(28) Песник Раде Панић донирао удружењу за помоћ ментално неразвијеним особама.

2.4. Глаголи са предвидивим објектом

Постоје глаголи код којих је исказивање правог објекта прилично ретко и углавном сувишно. У литератури се у оваквим случајевима говори о објекту

који је семантички „срастао” с глаголом – нпр. *йуишии* (цигарету), *йецаи* (рибу) (уп. Боброва 1979: 77–78). Колико је нама познато, не постоји поуздан тест који би направио јасну границу између оваквих и других глагола са неодређеним нултим објектом (попут *чиџаи* или оних који су обрађени у овом чланку). Начелно се може рећи да се глаголи са предвидивим објектом чешће користе непрелазно, а ако се и употребљавају у прелазној конструкцији, то се обично чини ако је конкретан објекатски појам неочекиван, по нечему специфичан или га треба додатно одредити.¹⁰ Ипак, како предвидивост (и редундантност) објекта представља континуум, тешко је успоставити прецизан нумерички праг који би раздвајао ова два типа глагола.

У нашој грађи се нашло и неколико свршених глагола захваћених амбитранзитивношћу чији је објекат предвидив; примере наводимо у наставку:

(29) Ливерпул је изгубио, што значи да Манчестер Јунајтед долази на врх табеле. | Изгубио је меч за медаљу.

(30) Марко је повратио. | Николица је мало пре повратио ручак док сам га хранила.¹¹

Важно је истаћи да се поједини глаголи са предвидивим објектом могу разилазити са схватањем амбитранзитивности као омисије *неодређеног* објекта. На пример, ако кажемо да је *Јован йоложио*, морамо говорити о конкретном испиту (чак и ако не знамо који тачно испит је у питању). Зато се реченицом *Ја данас йоложио* (у значењу ‘Ја сам данас положио неки испит’) не може коректно започети дискурс ако саговорник одраније није упознат барем са чињеницом да је говорник тих дана планирао да полаже испит или ако му то није јасно из непосредног физичког окружења. Штавише, према Филмору (1986), чак се ни енгл. глагол *win* ‘победити’ (а последично и његов антоним *lose*) у том смислу не може посматрати као амбитранзитиван: „If someone says merely [...] HE WON [...] there is a *contextually given competition* in which he was the winner” (курзив наш). Ипак, у примеру (29) видимо да то не мора бити случај – говорник жели да саопшти тек толико да је Ливерпул поражен и није му важно (а можда и не зна) да прецизира против ког клуба (уп. и одговарајуће примере на енглеском са неодређеним

10 Примера ради, ако у корпусу претражимо комбинације *зайеџа/џачка* + лема *йуишии* + *зайеџа/џачка* (776) наспрам *зайеџа/џачка* + лема *йуишии* + лема *’цигар(еи)а’* у акуз. + *зайеџа/џачка* (81) и то статистички упоредимо са секвенцама *зайеџа/џачка* + лема *’чиџаи* + *зайеџа/џачка* (3940) наспрам *зайеџа/џачка* + лема *’чиџаи* + лема *’књига’* у акуз. + *зайеџа/џачка* (700) – видећемо да се немодификовани прототипични објекат уз глагол *йуишии* експлицира у 9,45% примера (81 од укупно 857), а уз лексему *чиџаи* у 15,01% случајева (700 од укупно 4640).

11 У случају лексеме *йовраишии* и неких других физиолошких глагола безобјекатска употреба је толико доминантна да се они суштински могу сматрати непрелазним (одн. тек секундарно прелазним).

чланом: *Luckily USBB-RH have lost a match so we actually increase our lead to two points*).

Напоследку, чини се да су случајеви предвидивог објекта (како одређеног, тако и неодређеног) чешћи у стручним жаргонима, попут спортског, где постоје јасно утврђене и познате процедуре и ограничен број могућих радњи, учесника, реквизита и сл. До сличних закључака долази и Л. Глас (2020), која показује да глаголи који се повезују са рутинама у некој заједници лакше одстрањују директни објекат (нпр. лексема *lift* 'дизати' често се користи непрелазно у говору бодибилдера – уп. *Did you lift today?*).

2.5. Глаголи са ендофоричким објектом

Као што смо видели у претходним одељцима, свршени глаголи генерално нису склони омисији неодређеног правог објекта ван контекста. Директни објекат је уз перфективне глаголе по правилу експлициран (или, евентуално, елидиран) (в. т. 1.2). Ипак, испоставља се да у пракси понекад није лако установити где се завршава амбитранзитивност (одстрањивање неодређеног, прагматички неактивираниог објекта), а где почиње елипса (испуштање контекстуално проминентног објекта) (в. Cappelli 2022: 15).

С овим у вези, занимљиво је да постоји мањи број свршених теличних глагола који могу испуштати директни објекат, али се он не имплицира као неодређен, већ као релативно конкретан.

(31) Ја сам усисала [своју кућу / *неку кућу] и сад правим паузу.

(32) Мало сам помела [своју кућу / *неку кућу] и обрисала прашину.

(33) Ја сам лепо пролуфтирала [своју кућу / *неку кућу] и сад пустила грејање, нема сунца.

У питању су првенствено „глаголи чишћења”, који су у више наврата привлачили пажњу истраживача. Изгледа да је омисија објекта уз поједине овакве лексеме остварива зато што је он деиктички (ендофорички) повезан са вршиоцем (*своју кућу*, одн. кућу у којој субјекат живи или борави), што га чини одређенијим. Ово је, наравно, могуће јер радње усисавања, метења, луфтирања и сл. представљају рутине које типично обављамо у сопственом, уобичајеном, свакодневном простору.¹²

Слично томе, перфективно употребљен двовидски глагол *паркира́ти* у неформалном општењу може одстрањивати подразумевани одређени објекат.

(34) Јуче сам паркирао [своја кола / *нека кола] у тржном центру.

12 У том погледу овакве лексеме се донекле приближавају глаголима којима се означавају радње усмерене на делове тела као неутуђиве посесуме (уп. енгл. *wave* [one's hand], *nod* [one's head] итд.). Познато је да и такви глаголи у различитим језицима показују обележја амбитранзитивности (в. Levin 1993: 34–35).

Чини нам се да овакви случајеви представљају својеврсну „сиву зону” на пољу омисије правог објекта. До таквог закључка можемо доћи и ако подвргнемо ове примере Филморовим (1969: 80–81, 1986: 96) дијагностичким тестовима: наиме, овакве реченице могу започети дискурс (што указује на неодређени карактер објекта), али не испуњавају „тест необавештености говорника”, што значи да би било чудно да говорник каже следеће: *#Јован је њаркирао у њржном ценџру; њиџам се која кола је њаркирао* (наравно, ако подразумевамо да Јован има само једна кола). Ипак, ми смо склонили мишљењу да и овакве примере треба посматрати као нарочиту врсту амбитранзитивности, будући да одређеност нултог објекта овде почива на „унутрашњој” деикси (посесивној ендифори), која се пре наслања на општа знања о свету, свакодневици, начину живота и сл. (што се може довести у везу са шире схваћеним лексичким значењем) него на проминентност трпиоца у контексту.

3. Закључак

У овом раду смо размотрили неке примере амбитранзитивности свршених и перфективно употребљених двовидских глагола. Насупрот уобичајеном схватању у литератури, анализа је показала да та појава захвата овакве глаголе у већој мери него што се то може закључити на основу доступних радова и приручника.

Конкретно, видели смо да се неодређени нулти објекат уз овакве глаголе може јављати услед различитих фактора (који се неретко и укрштају): извршеност радње не зависи од погођености трпиоца, већ вршиоца (т. 2.1); радња само почиње или пак траје краће време и престаје у произвољном тренутку, пре свог природног завршетка, кулминације (т. 2.2); глагол је вишерекцијски, са исказаним неправим и изостављеним правим објектом (који, такође, у већини случајева настаје у току вршења радње) (т. 2.3); објекат је изразито предвидив и редундантан (т. 2.4). Осим тога, овим групама прикључили смо и глаголе који означавају радње усмерене на предмете у свакодневном окружењу или власништву вршиоца (т. 2.5).

Наравно, како овај списак није коначан, а спроведена анализа је ограниченог дмета, надамо се да ће овај рад подстаћи лингвисте да се више баве проблематиком амбитранзитивности у српском (и другим словенским језицима). Осим овог конкретног питања, такви подухвати би, шире гледано, несумњиво допринели још бољем разумевању темељних језичких категорија попут прелазности, дијатезе и аспектуалности.

Цитирана литература:

- Алановић, Миливој. О допунама и допуњавању у српском језику. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.
- [Alanović, Milivoj. O dopunama i dopunjavanju u srpskom jeziku. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019]
- Балек, Тијана. „О теличним глаголима у руском и српском језику (на примерима из романа *Мајстор и Маргарита* М. А. Булгакова)”. [У:] Ј. Пометкова и др. (ред. и сџт.) Арнаудов сборник, т. 10: Сборник посветен на Катедрата по български език, литература и изкуство към Факултета по природни науки и образование при Русенския университет „Ангел Кънчев“. Русе: ЛЕНИ-АН, 2018, 397–406.
- [Balek, Tijana. „O telichnim glagolima u ruskom i srpskom jeziku (na primerima iz romana *Majstor i Margarita* M. A. Bulgakova)”. [U:] IА. Pometkova i dr. (red. i s”st.) Arnaudov sbornik, t. 10: Sbornik posveten na Katedrata po b”lgarski ezik, literatura i izkustvo k”m Fakulteta po prirodni nauki i obrazovanie pri Rusenskiia universitet „Angel K”nchev“. Ruse: LENI-AN, 2018, 397–406]
- Боброва, Галина. „Некоторые случаи безобъектного употребления переходных глаголов”. [В:] Вопросы структуры и функционирования русского языка. Томск: Издательство Томского университета, 1979, 71–80.
- [Bobrova, Galina. „Nekotorye sluchai bezob”ektnogo upotrebleniia perekhodnykh glagolov”. [V:] Voprosy struktury i funktsionirovaniia russkogo iazyka. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1979, 71–80]
- Иванович, Милена. Нульова реалізація додатка при перехідних дієсловах в українській та сербській мовах, 2007. <<http://ukrajinistika.edu.rs/wp-content/uploads/2012/03/Nulti%20objekat.doc>> 30. 4. 2026.
- [Ivanovych, Milena. Nulova realizatsiya dodatka pry perekhidnykh diyeslovakh v ukrayinskiy ta serbskiy movakh, 2007. <<http://ukrajinistika.edu.rs/wp-content/uploads/2012/03/Nulti%20objekat.doc>>] 30. 4. 2026.
- Летучий, Александр Борисович. Типология лабильных глаголов. Москва: Языки славянских культур, 2013.
- [Letučij, Aleksandr Borisovič. Tipologija labil’nyh glagolov. Moskva: Jazyki slavjanskih kul’tur, 2013]
- Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владисава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса савременога српског језика. Проста реченица. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- [Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladisava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica. Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, 2005]
- Пипер, Предраг, Иван Клајн, Рајна Драгићевић. Нормативна граматика српског језика. Нови Сад: Матица српска, 2022.
- [Piper, Predrag, Ivan Klajn, Rajna Dragićević. Normativna gramatika srpskog jezika. Novi Sad: Matica srpska, 2022]
- Спасојевић, Марина. Двовидски глаголи у савременом српском језику [необјављена докторска дисертација]. Београд: Филолошки факултет, 2015.

- [Spasojević, Marina. Dvovidski glagoli u savremenom srpskom jeziku [neobjavljena doktorska disertacija]. Beograd: Filološki fakultet, 2015]
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић. Граматика српског језика. Београд: Завод за уџбенике, 2016.
- [Stanojčić, Živojin, Ljubomir Popović. Gramatika srpskog jezika. Beograd: Zavod za udžbenike, 2016]
- Стевановић, Михаило. Савремени српскохрватски језик II. Београд: Научна књига, 1989.
- [Stevanović, Mihailo. Savremeni srpskohrvatski jezik II. Beograd: Naučna knjiga, 1989]
- Allerton, David J. "Deletion and proform reduction". *Journal of Linguistics* 11, 1975: 213–237.
- Balek, T. „Komparativni glagoli u srpskom jeziku u poređenju sa engleskim i ruskim”. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 7, 2017: 53–70.
- Cappelli, Giulia. *Implicit Indefinite Objects at the Syntax-Semantics-Pragmatics Interface: a Probabilistic Model of Acceptability Judgments* [Neobjavljena doktorska disertacija]. Scuola Normale Superiore, 2022.
- Dickey, Stephen M., Julie Hucheson. "Delimitative verbs in Russian, Czech and Slavic". [In:] R. A. Maguire, A. Timberlake (eds.) *American Contributions to the 13th International Congress of Slavists*. Bloomington: Slavica, 2003, 23–36.
- Dowty, David R. *Word Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1979.
- Fillmore, Charles J. "Types of Lexical Information". <<https://scispace.com/pdf/types-of-lexical-information-30hdzvvp07.pdf>> 30. 4. 2026.
- Fillmore, Charles J. "Pragmatically Controlled Zero Anaphora". [In:] V. Nikiforidou, M. VanClay, M. Niepokuj, D. Feder (eds.) *Proceedings of the Twelfth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1986, 95–107.
- Fraser, Bruce, John Robert Ross. "Idioms and unspecified NP deletion". *Linguistic Inquiry* 1/2, 1970: 264–265.
- Glass, Leila. „Verbs Describing Routines Facilitate Object Omission in English”. *Proceedings of the Linguistic Society of America* 5/1, 2020: 44–58.
- Goldberg, Adele E. "Patient Arguments of Causative Verbs Can Be Omitted: The Role of Information Structure in Argument Realization". *Language Sciences* 23, 2001: 503–524.
- Hopper, Paul J., Sandra A. Thompson. "Transitivity in Grammar and Discourse". *Language* 56, 1980: 251–299.
- Klikovac, Duška. „O glagolskom vidu u srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXIX/1, 1996: 134–139.
- Lehrer, Adrienne. "Verbs and Deletable Objects". *Lingua* 25, 1970: 227–253.
- Levin, Beth. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Masica, Colin P. *Defining a Linguistic Area: South Asia*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1976.

- Mittwoch, Anita. "Idioms and Unspecified NP Deletion". *Linguistic Inquiry* 2, 1971: 255–259.
- Mrazović, Pavica, Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: IK Zorana Stojanovića, 2009.
- Næss, Åshild. *Prototypical Transitivity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007.
- Rappaport Hovav, Malka Beth Levin. „Building Verb Meanings”. [In:] M. Butt, W. Geuder (eds.) *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*. Stanford, CA: CSLI Publications, 1997, 97–134.
- Rice, Sally. "Unlikely Lexical Entries". [In:] *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1988, 202–212.
- Wiemer, Björn, Ilja A. Seržant. „Diachrony and Typology of Slavic Aspect: What does Morphology Tell us?” [In:] W. Bisang, A. Malchukov (eds.) *Unity and Diversity in Grammaticalization Scenarios*. Berlin: Language Science Press, 2017, 239–307.

Извори:

- Николић, Мирослав. *Обратни речник српскога језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2000.
- [Nikolić, Miroslav. *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2000]
- Ћосић, Павле и сар. *Речник синонима*. Београд: Корнет, 2008.
- [Ćosić, Pavle i sar. *Rečnik sinonima*. Beograd: Kornet, 2008]
- Google. <www.google.com> 30. 4. 2026.
- Ljubešić, Nikola, Peter Rupnik, Taja Kuzman. *Serbian web corpus CLASSLA-web.sr* 1.0. Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2024. ISSN 2820-4042. <<http://hdl.handle.net/11356/1931>> 30. 4. 2026.

Матия Нешович

АМБИТРАНЗИТИВНОСТЬ СОВЕРШЕННЫХ И ПЕРФЕКТНО УПОТРЕБЛЕННЫХ ДВУВИДОВЫХ ГЛАГОЛОВ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В лингвистической литературе отмечается, что некоторые переходные глаголы могут употребляться без явно выраженного прямого дополнения (которое при этом не восстанавливается из контекста). В таких случа-

ях подразумевается существование неопределенного референта – чего-то, на что направлено глагольное действие или что в него вовлечено, но чья идентичность не важна или неизвестна. Терминологически такие глаголы определяются как (А-)амбитранзитивные, (А-)лабильные. В исследованиях и справочниках такие глагольные лексемы (явно или неявно, т. е. через примеры) тесно связываются с несовершенным видом. В данной работе мы пересматриваем этот тезис, анализируя примеры совершенных и двувидовых (в перфективном употреблении) переходных глаголов без прямого дополнения в сербском языке (на основе данных электронного корпуса *CLASSLA-web.sr 1.0* и материалов из интернета).

На основе проведенного анализа мы можем выделить несколько классов таких лексем: глаголы с затронутым агенсом (например, *Хвала, не могу, малојре сам јео* – «Спасибо, не буду, я только что поел»), неопредельные (димиутивные и ингрессивные) глаголы (*Тевез „чалабѣцнуо” са јрвим човеком Милана* – «Тевес перекусил с президентом Милана»; *Марија је зайевала* – «Мария запела»), многообъектные глаголы (*Марко је одговорио на Јованов коментѣар* – «Марко ответил на комментарий Йована»), глаголы с «включенным» дополнением (*Ливерјул је изгубио* – «Ливерпуль проиграл»), глаголы с эндофорическим дополнением (*Ја сам усисала и сад јравим јаузу* – «Я пропылесосила и сейчас делаю перерыв»).

Ключевые слова: амбитранзитивность, амбитранзитивные глаголы, лабильные глаголы, прямое дополнение, нулевое дополнение, переходность, глагольный вид, глаголы совершенного вида, двувидовые глаголы, сербский язык.

